

1902
5 1/2

"Kroniick"

1.50
5-2

MEDEDELINGEN
Oudheidkundige
Kring Voorst

10-JARIG BESTAAN VAN DE OUDHEIDKUNDIGE KRING VOORST.

Dit jaar is het alweer tien jaar geleden, dat het initiatief werd ondernomen tot oprichting van onze oudheidkundige kring Voorst.

Voor zover bekend is dit het eerste initiatief in de gemeente Voorst geweest on in verenigingsverband belangstelling te kweken voor regionale oudheidkunde. Nadat reeds in de zestiger jaren individuele personen, zoals de heren Jappe Alberts, Kedde en Vredenberg, in woord en geschrift belangstelling wekten voor de geschiedenis van de gemeente Voorst, kwam in het begin van de zeventiger jaren de behoefte naar voren om deze belangstelling in - aanvankelijk besloten - verenigingsverband te beleven.

Op initiatief van de heer L.W. Jeswiet, thans woonachtig te Gorssel en anderen, werd op 20 juni 1972 ten huize van mevrouw E.G. van Heuven-Reesink een eerste oriënterende bijeenkomst gehouden, die tot doel had om te komen tot een Oudheidkundige Kring in de gemeente Voorst, zo blijkt uit de bewaarde verenigings-archiefstukken.

De alleroudste ledenlijst vermeldde zo'n 15 namen. Thans is het ledental tot ruim boven de honderd gestegen.

Bij akte van 8 maart 1978 werd de Oudheidkundige Kring - die daarvoor een besloten karakter had - een open vereniging met rechtspersoonlijkheid.

In de afgelopen tien jaar heeft onze vereniging door middel van tal van lezingen, excursies en vitrine-exposities, gestalte kunnen geven aan haar doelstelling: het bevorderen van de belangstelling voor de streekgeschiedenis in het algemeen en de kennis van land en volk van de gemeente Voorst in het bijzonder.

Het bestuur wil het tienjarig jubileum niet geheel ongemerkt voorbij laten gaan. Nu we weer met frisse moed het nieuwe winterseizoen gaan beginnen, zal een jubileumrit met de Veluwe stoomtrein onze eerste verenigingsactiviteit van het nieuwe seizoen zijn. Nadere bijzonderheden hierover kunt u lezen in de bij deze Kronijck gevoegde bijlage. We hopen op flinke deelname en hopelijk zal deze "stoomrit" het letterlijke en figuurlijke symbool zijn van het verder "opstomen" van onze vereniging in de volgende tien jaar!

Het Bestuur

oudheidkundige kring maakte excursie naar jubilerend Bronkhorst.

Op 22 mei j.l. hielden we als oudheidkundige kring onze voorjaarsexcursie. Dit keer ging het naar het jubilerende kleinste stadje van Nederland onder de rook van Zutphen, namelijk Bronkhorst.

Bronkhorst dat dit jaar het feit uitbundig viert dat het vijfhonderd jaar geleden stadsrechten ontving, heeft ter gelegenheid daarvan tal van festiviteiten georganiseerd.

Nadat diverse leden zich om half twee op de parkeerplaats van de Rabobank in het dorp Voorst hadden verzameld, ging het daarna via Zutphen naar Bronkhorst. Hoofddoel van de excursie was een expositie in een van de historische panden nabij de kasteelplaats van Bronkhorst. De tentoonstelling die grotendeels op de zolder was ondergebracht, gaf een goed overzicht van het verleden en heden van de Bronkhorster gemeenschap, die thans nog 155 zielen telt. De expositie was ingedeeld naar diverse onderwerpen en aspecten zoals: de kapel van Bronkhorst, de Schutterij, de voormalige school, het verenigingsleven, de veerpont, enz. Uit de expositie kwam naar voren, dat we hier te maken hebben met een gemeenschap van een zeer bijzonder karakter. Dit komt onder meer naar voren uit gebleken gemeenschapszin bij de restauratie van Bronkhorst en de rijke schutterijfolklore die zich hier heeft weten te handhaven.

Bronkhorst is de laatste jaren bekend geworden door de restauratie van oude panden. Hoewel het plaatsje daardoor plotseling onder de schijnwerper van de toeristenindustrie is komen te staan, heeft het desondanks zijn eigen karakter en levende gemeenschap weten te bewaren. Bronkhorst is daarom beslist geen openluchtmuseum geworden.

Ook in het verleden waren de Bronkhorsters ondernemend. Bronkhorst ligt aan de IJssel en daar werd gebruik van gemaakt. Er werd aan riviervisserij gedaan en er was scheepvaart naar elders, bijvoorbeeld de turfschipperij op Drenthe. Bronkhorst heeft op sociaal gebied nog twee oude instellingen uit het verleden, namelijk de Provisorie en het Gasthuis van Bronkhorst.

Na de bezichtiging van de expositie kon een ieder op eigen gelegenheid nog eens een kijkje nemen elders in Bronkhorst, zoals de kapel, de kaasmakerij, enz. Vervolgens ging de tocht naar Baak, waar in een gezellig samenzijn theepauze werd gehouden. De deelnemers konden op een geslaagde excursie terugzien. Bronkhorst viert nog het hele jaar feest, zodat zij die verhinderd waren de excursie bij te wonen, nog alleszins de gelegenheid hebben het te bezoeken.

LEZING PROFESSOR JAPPE ALBERTS.

Het was een teleurstelling voor ons dat prof. Jappe Alberts door ziekte verhinderd was de toegezegde lezing te houden op de avond van onze jaarvergadering. Gelukkig hebben wij hem bereid gevonden zijn lezing op papier te zetten, zodat wij zijn verhaal in de "Kronijck" kunnen plaatsen, waarvoor natuurlijk onze hartelijke dank.

IETS OVER DE GELDERSE GBSCHIEDSCHRIJVERS.

Dat wij ons bezig kunnen houden met de historie van de steden, dorpen en streken die tegenwoordig de provincie Gelderland vormen en dat wij iets weten over hen, die daar gewoond en gewerkt hebben, is te danken aan een groot aantal van onze voorouders, die zich in het verleden met de historie van deze streken en hun bewoners bezig gehouden hebben en daarover het een en ander opgetekend hebben, zodat dit voor latere geslachten bewaard bleef.

Deze historici waren bijna allemaal amateur-historici, dat wil zeggen, dat zij geen speciale opleiding voor de beoefening van de historie genoten. Die opleiding was er trouwens ook nog niet in vroegere tijden; de specialisatie, die de geschiedenis tot afzonderlijk vak aan de universiteit maakte, dateert uit de 19e eeuw.

De beoefening van de Gelderse historie begon al in de middeleeuwen. Het zijn dan allereerst geschiedschrijvers van wie wij alléén de naam weten, of zelfs helemaal niets, ook de naam niet, de z.g. anonymi. Van enkele middeleeuwse geschiedschrijvers, die zich met de historie van Gelderland hebben bezig gehouden, weten wij iets meer dan alleen de naam.

Tot de oudste geschiedenis verhalen uit de Middeleeuwen, die in verband staan met de Gelderse streken, behoren de heiligenlevens, levensbeschrijvingen van heiligen en missionarissen, die een rol gespeeld hebben bij de verspreiding van het christendom in het Gelderse gebied. Een van die heiligen was Lebuïnus, de stichter van de Mariakerk in Deventer. Van het leven van Lebuïnus is een uitvoerige beschrijving in het latijn, maar ook een kort verhaal in het nederlands. Daarin wordt ook vermeld, dat Lebuïnus een kerk stichtte in Wilp en daar predikte. Lebuïnus was door de bisschop van Utrecht naar de IJsselstreken gezonden om het evangelie te verkondigen. De levensbeschrijving zegt daarover: "Ende sommige van den volcke hoorde hem geerne en sommige worden verstuert ende maekten vele verstueringe onder den Volcke – Mer Sancte Lebuyn en ontsach

niet des volcs wreetheit mer he arbeide stedelie in dat evangelium te prediken ... Hierom worden vele ende geleert overmits zijn heiligen predict - want he was al te soete van woorden ende daarom geloveden vele ende in onsen Heeren Jhesum Christum. Ende want sie hem lief hadden so symmerden sie hem een bedehuus ten westeinde van der IJssel, bij Wilp".

Een andere belangrijke heilige voor het Gelders gebied was Liudger, die in de Gelderse Achterhoek predikte en o.m. in Wichmond en Zelhem kerken stichtte omstreeks 800. Zijn levensbeschrijving bevat bijzonderheden over zijn prediking en Gelderland.

Het duurt daarna tot de 13e en 14e eeuw voordat er weer sprake is van Gelderse historieschrijving. In die eeuwen worden enkele kronieken geschreven door auteurs wier namen wij niet kennen. Erg belangrijk zijn die kronieken niet. Pas de 15e eeuw brengt in Gelre belangrijke geschiedwerken.

Dat men in Gelderland zo laat is met geschiedschrijving, vindt zijn oorzaak o.a. in het ontbreken van grote abdijen en kloosters, die als cultuurcentra fungeerden. De geschiedschrijverij was lang in handen van geestelijken, omdat zij in tegenstelling tot de meeste leken de schrijfkunst machtig waren. Centra voor geschiedschrijving waren reeds in de 12e eeuw Utrecht en de abdij Egmond en verschillende kloosters in Friesland.

Pas in de 15e eeuw openbaart zich in Gelderland een grotere bedrijvigheid in de geschiedschrijving. Dan schrijft Willem van Wijhe zijn kroniek, een geschiedenis van de wereld tot 1450. Alleen het zesde deel van die kroniek bevat Gelderse geschiedenis; het is ook het enige deel van die kroniek, dat later gedrukt is onder de titel "Chronicon Tielense". Het is eigenlijk het eerste Gelderse geschiedwerk van betekenis. Willem van Wijhe is omstreeks 1400 geboren. Hij was geen geestelijke, want hij was getrouwd, zoals hij zelf mededeelt in zijn kroniek. De belangrijkste Gelderse historieschrijver in de 15e eeuw was Willem van Berchen, de auteur van een kroniek, die een uitvoerige beschrijving van de gebeurtenissen in Gelre gedurende de 15e eeuw bevat. Willem van Berchen was pastoor in Cuijk en in Nijmegen. De kroniek van Willem van Berchen is door latere geschiedschrijvers veel gebruikt. Dat was ook het geval met een ongeveer gelijktijdige anonieme Gelderse kroniek.

Een 15e eeuwse kroniek, die niet speciaal Gelre betreft, maar toch veel berichten over Gelderland bevat, is de z.g. "Koelhoffsche kroniek", die in 1499 als gedrukt boek verscheen. Deze kroniek bevat onder meer berichten over de water-

standen van de Rijn, over overstromingen en over het weer.

Wij komen nu aan de 16e eeuw. De geschiedschrijving begint met een bijzonder soort geschiedverhaal! namelijk de z.g. Historieliederen. Dat zijn liederen, waarin historische gebeurtenissen tijdens de strijd van hertog Karel van Gelre tegen keizer Karel de V van 1500 - 1543 geschetst worden. Deze liederen behoren tot de volksgeschiedenis, de auteurs zijn vrij wel steeds onbekend. Ook de Gelderse legeraanvoerder Maarten van Rossum komt in deze liederen voor. Door voorstanders geprezen, door tegenstanders gehaat. Hij wordt als verrader, rover en moordenaar geschetst. Een van de liederen zegt van hem, dat er maar één grotere schurk is, die Maarten heet, namelijk Maarten Luther. Maar hij wordt ook geprezen in één van de volksliederen, namelijk het lied dat de belegering van Amersfoort beschrijft. Daar leest men:

Amersfoort was ein kamp vol stieren,
Keizer noch koning kost haar regieren,
Maar toen Maerten van Rossum quam,
Die maeckte van elke stier een lam.

De Koelhoffsche kroniek was, zoals wij zagen, reeds als boek gedrukt, ook de historie liederen werden door de drukpers vermenigvuldigd. In de loop van de eerste helft van de 16e eeuw wordt het door de boekdrukkunst ook mogelijk en gebruikelijk de historische geschriften in boekvorm te laten verschijnen. Dat betekent een grotere lezerskring en een grotere garantie dat het geschrift ook aan latere geslachten bekend wordt.

In 1566 verscheen bij een boekdrukker in Keulen een boekje van een Arnhems historicus, Hendrik Arentszoon, of zoals toenmaals gebruikelijk aangeduid met de gelatiniseerde naam: Henricus Aquilius. Het boekje bevatte onder de titel: "Compendium Chronici Gelrici" een korte kroniek van de Gelderse geschiedenis. Heel veel meer dan in de middeleeuwse kronieken staat er niet in, maar het boekje is toch van belang omdat Aquilius in een aanhangsel een korte historische plaatsbeschrijving van Gelderland liet volgen, een soort van lokale en regionale geschiedschrijving, waarin in het kort steden en streken, adellijke geslachten en beroemde personen vermeld worden. Daarmede is Aquilius voorloper van de beoefening van de plaatselijke historieschrijving, die in de 17e en 18e eeuw grote belangstelling trekt.

In Gelderland heeft hij spoedig navolgers gevonden, de belangrijkste daarvan zijn Isaac Pontamus en Arend van Slichtenhorst.

De na-middeleeuwse geschiedschrijving stond onder invloed van de Renaissance en ging steeds meer streven naar een zo volledig mogelijk geschiedverhaal met gebruikmaken van oorkonden en acten en andere gegevens. Dat gebeurde ook in Gelderland. Pontanus en Slichtenhorst, over wie straks meer, ontleenden vele gegevens aan de in de archieven bewaarde stukken uit het verleden.

Tegelijk met de invloed van de renaissance deden zich ook de veranderingen gevoelen, die door de boekdrukkunst tewegegebracht werden. In de middeleeuwen, voordat de boekdrukkunst in praktijk kwam, nam men van de inhoud van een geschrift kennis door het origineel of het afschrift daarvan te lezen. In de loop van de eeuwen werden van een bepaald geschrift afschriften gemaakt, maar het bleef uiteraard bij een klein getal exemplaren, die nogal kostbaar waren en dan ook goed en zorgvuldig bewaard werden, zoals men bijvoorbeeld kan zien in de Lybrye van St. Walburg te Zutphen.

De boekdrukkunst maakte het vooral na 1500 mogelijk in één keer een aantal exemplaren van de tekst van een geschrift te maken, die in boekvormen in de handel gebracht konden worden, terwijl handschriften alléén op bestelling geleverd konden worden. Er ontstond een geheel nieuwe branche van uitgevers, drukkers en boekverkopers. De vóór 1500 gedrukte boeken, de z.g. incunnabelen of wiegedrukken, zagen er nog enigszins uit als de vroegere handschriften. De gebruikte lettertypen weken niet erg af van de schrijffletters, die in vele van de 15e eeuwse handschriften gebruikt werden. Maar na 1500 wordt dat anders; dan komt de drukletter, zoals wij die nu nog kennen in gebruik. Dan krijgen ook de boeken titelbladen, waarop de titel van het boek, de naam van de auteur, van de drukker, van de uitgever en de plaats en jaar van verschijning staan. De buitentitels zijn veelal zeer uitvoerig en lijken bijna op een inhoudsopgave.

Het aantal drukkers en uitgevers nam sinds de 16e eeuw ook toe. Ook in Amsterdam was een bekende uitgever gevestigd, namelijk Jacobus van Biesen, die verscheidene historische werken uitgaf, onder meer de geschiedenis van Slichtenhorst, ook al weer met een ellenlange titel, die luidde:

XIV Boeken van de Gelderse geschiedenissen, van het begin af vervolghd tot aen de afsweeringh des kronicx van Spanien, waarvan het eerste deel verhandeld de handbeschrijvingh, getrokken merendeeld uyt de Latijnse werken van den Heer Johannes Isaäcus Pontanus, doch doorgaens veranderd, verbeterd en met meer dan driehonderd nieuwe hoofdstucken ende andere noodelijke bijvoeghsels alleszins vergroot, door Arend van Slichtenhorst, rechtsgeleerde, te Arnhem, bij Jacob van Biesen, gewoontlycken drucker van den Hove van Gelderland, 1653.

Het boek van Slichtenhorst over de Gelderse geschiedenis heeft een hele voorgeschiedenis. In 1597 ontving Paulus Merula, hoogleraar in Leiden, van de Staten van Gelderland de opdracht om de geschiedenis van Gelderland te beschrijven. Hij verzamelde veel materiaal, maar kwam er niet toe om het tot een boek te verwerken. Dat deed eerst Isaäc Pontanus, die in 1639 het resultaat publiceerde: "Historiae Geldricae Libris quatordecim", of wel "Veertien boeken Gelderse Geschiedenissen". Hij maakte daarbij gebruik van het werk van zijn voorgangers, Paulus Merula en anderen.

Pontanus was in 1571 geboren aan boord van een schip, dat op weg was naar Kopenhagen, vandaar zijn naam Pontanus (= op zee geboren). Hij studeerde medicijnen en werd hoogleraar in Harderwijk in de natuurkunde en de wiskunde, maar zijn belangstelling ging uit naar de historie. Hij schreef verscheidene historische werken, waaronder de Gelderse geschiedenissen. Het omvatte 950 klein-gedrukte-foliobladzijden, een respectabel werk berustend op omvangrijk archiefmateriaal. Het werk van Pontanus was in het latijn geschreven, zodat het voor velen, die geen latijn kenden ontoegankelijk was. Er ontstond dus een behoefte aan een Nederlandse vertaling. Die werd gemaakt door Arend van Slichtenhorst, een rechtsgeleerde uit Nijkerk, die contact had met Pontanus. De vertaling van Slichtenhorst verscheen in 1653 te Arnhem onder de titel: "Veertien boeken Gelderse geschiedenissen".

Arend van Slichtenhorst werd in 1616 te Nijkerk geboren. Hij bezocht de stads-school en kreeg daarna in Harderwijk een juridische opleiding. Daarna beoefende hij de rechtspraak uit en in 1642 begon hij aan de vertaling van het werk van Pontanus. Het werk heeft niet alleen omdat het in het Nederlands geschreven is, maar ook omdat het in een zeer leesbare stijl en in treffende woordenkeus de gebeurtenissen weergaf, vele lezers gevonden.

Zo beschrijft Slichtenhorst de gevangenschap van Hertog Reinald III op het slot Nijenbeek aan de IJssel bij Voorst als volgt:

"Reinald sleet daar als een dood-eter zijn leven, daar hij in een losse en geenszins ongevoeglijke gevangenis opgeborgd en met opene deuren wierd bewaard. Men geeft uit, dat hij midderwijl van al het slempen en luyereb zo druystich wierd, als bijkans twee middelmatige menschen ende Edward de deuren en vensters van zijn kamer soo op de maat had doen maken, dat de knechts lichtelijken af en aengaan, maer hij met zijn dieken buyck nergens konds doorkomen.

Anderen vertellen wanneer hij na tien jaar, effen voor sijns broeders in zijn overlijden wierd losgelaten, dat men de deur, daer hij eerst was ingegaan wegens zijn zwaarlijvigheid had moeten uitleggen. Hij stierf met een gespannen en verladen lichaem, hoedanige mensen als vermoord door de overtollige vochtigheid zelden tot hogen ouden geraken".

In de beoefening van de historische plaatsbeschrijving neemt Slichtenhorst een belangrijke plaats in, omdat hij het eerste boek van zijn "Veertien boeken Gelderse geschiedenissen" onder de titel "Toneel des lands van Gelder" een zeer uitvoerige beschrijving geeft van het Gelderland van zijn tijd met toevoeging van historische overzichten. Zo vindt men er beschrijvingen in van Arnhem, Bredevoort, Doesburg, Doetinchem, Elburg, Groenlo, Harderwijk, Hattum, Lochem, Nijmegen, Tiel, Wageningen en Zutphen.

In de 18e eeuw begint de reeks van historische plaatsbeschrijvingen, die voor de beoefening van de lokale en regionale geschiedenis zo belangrijk is. In de jaren 1730 en volgende publiceerde de Gelderse rechtsgeleerde Johannes Schrassert, secretaris van de stad Harderwijk een historisch werk in twee delen. In het eerste deel beschrijft hij bestuur en privileges van de stad Harderwijk en in het tweede deel de historie van de stad. Schrassert heeft zich ook op het terrein van de gelderse rechtsgeschiedenis bewogen, dat leidde tot de publikatie van "Stucken en documenten behorende tot de Codex Gelre - Zutphanicus", een verzameling van archivalia betreffende de historie van Gelderland, die voor een deel in latere publikaties zijn opgenomen. De bedoeling was dit werk eerst te zetten en de publikatie aan te vullen met andere documenten, maar daartoe is het niet meer gekomen. Andere rechtsgeleerden maakten een aanvang met systematische en meer uitvoerige publikaties van middeleeuwse en latere geschiedbronnen. De belangrijkste zijn: het "Charterboek van de hertogen van Gelderland en graven van Zutphen" door de Utrechtse hoogleraar Pieter Bendam. Er is maar één deel verschenen, dat de oorkonden bevat uit de jaren 670 - 1286. Pieter Bendam werd in 1727 te Kampen geboren, hij studeerde in Franeker en werd in 1755 conrector en later rector van het gymnasium Zutphen. In 1763 werd hij hoogleraar in Utrecht en sindsdien werkte hij aan zijn "Charterboek van Gelre en Zutphen", dat bijzonder waardevol is omdat hij aan de gepubliceerde oorkonden veel bijzonderheden bijvoegde.

Wij komen thans tot de geschiedschrijving in Gelderland in de 19e eeuw. In de jaren 1801 - 1805 verscheen een voor de gelderse geschiedschrijving belangrijk werk;

namelijk de "Oordeelkundige inleiding tot de historie van Gelderland", De auteur van dat boek was Willem Anne baron van Spaen. Hij werd in 1750 geboren, studeerde rechtswetenschappen in Utrecht en werd in 1769 burgemeester van Nijkerk. Nadien bekleedde hij verscheidene ambten in Gelderland en werd in 1793 hoofdschout in Maastricht, welk ambt hij tot 1795» toen de franse troepen de stad bezetten en Limburg bij het Franse rijk werd ingelijfd, vervulde. Na 1795 werd hij ambteloos burger en vertoefde meestal op zijn landgoed "Bellevue" in Kleef* Daar hield hij zich bezig met historisch onderzoek of zoals hij zelf zegt: "De Nederlandsche en voornamelijk de Geldersche oudheden en geschiedenissen steeds de hoofdvorwerpen van mijn onderzoekingen geweest zijnde, geniet ik tegenwoordig verwijderd van het stadsbestuur, in stille rust, de aangename mogelijkheid mijn ledige uren te besteden tot het rangschikken, vergelijken en beoordelen van mijn verzamelingen"» Van Spaen werkte ook nog aan een "Geschiedenis van Gelderland" waarvan slechts één deel geredd gekomen is. Dat van Spaen één van de eersten geweest is, die voor zijn historisch onderzoek gebruik maakte van de historische gegevens, die in de naburige archieven van het Rijnland en Vestfalen bewaard werden. Dat was nodig omdat de geschiedenis van het middeleeuwse Gelderland nauw samenhangt met de historie van deze buurlanden. Een uitvoerig levensbericht van Van Spaen, is nog niet geschreven, hoewel daarvoor veel brieven en alten beschikbaar zijn, die grotendeels bewaard worden in het archief van de Hoge Raad van Adel in Den Haag.

Een ander Gelders historicus, ongeveer een tijdgenoot van Van Spaen, was Gerard van Hasselt, geboren in 1751» Ook hij studeerde rechtswetenschappen in Utrecht en vestigde zich in Arnhem als advocaat. Hij was ook burgemeester van Arnhem, maar werd in 1795 toen de Republiek der Verenigde Nederlanden vervangen werd door de Bataafse Republiek uit zijn functie ontheven. Sindsdien verbleef hij op zijn buitengoed Daalhuizen in Velp, waar hij zich wijdde aan historische studie, die geheel betrekking had op de geschiedenis van Gelderland en in het bijzonder op Arnhem en omgeving. Van Hasselt publiceerde talloze archivalia die in de Arnhemse archieven bewaard worden. Op deze archivalia berustten onder meer zijn "Kronyk van Arnhem", de "Amhemsche Oudheden", de "Gelderse Oudheden " en zijn beschrijving van het kasteel Roozendaal. De methode van publikaties van de archivalia, die van Hasselt volgde is niet in overeenstemming met de tegenwoordige wijze van bronnenpublikatie, maar toch zijn de geschriften van van Hasselt van belang, omdat zij veel gegevens bevatten, die anders moeilijk te voorschijn gebracht zouden worden.

Het bezwaar bij de van Hasselt-methode is, dat hij alléén die teksten publiceerde, die hem interesseerden en datgene wat hij niet belangrijk vond weg liet, zodat volledige teksten aan de lezer onthouden worden.

Behalve rechtshistorici zoals Bendam, Schrassert, van Loon en van Spaen, die zich bezig hielden met het verzamelen van gegevens in de archieven voor hun historische onderzoek, waren andere historici doende met de historische planten beschrijving van stad en land in Gelderland. Opvallend is het, dat ook deze historici veelal juristen zijn. Daarnaast zijn er ook predikanten bij. Diederik Paringet, van beroep notaris, publiceerde een "Historische beschrijving van de stad Grave". Adam Huygen, burgemeester van Doesburg, beschreef een "Beschrijving van begin en opkomst van de stad Doesburg". De predikant Arnout Voet van Oudheusden schreef een "Historische beschrijving van Culemborg". Al deze geschriften behandelen de geschiedenis van een bepaalde stad en van de situatie aldaar. Daarnaast verschenen er publikaties, die een regionaal karakter droegen, dat wil zeggen, dat zij steden, dorpen en streken van Gelderland tesamen behandelden. Deze geschriften zou men kunnen beschouwen als een soort van 18e eeuwse "Kunstreisboek", of als een beschrijving van "monumenten van geschiedenis en kunst". Dergelijke geschriften zijn in de 18e eeuw in groten getale ontstaan. Zij vormen een soort van historieschrijving, die men als lokale en regionale geschiedschrijving zou kunnen beschouwen. De lokale en regionale historicus, ook de amateurhistoricus, kan aan deze geschriften niet voorbij gaan. Men vindt daarin vaak op duidelijke en begrijpelijke wijze uiteengezet wat er in stad en dorp gebeurd is in de loop der tijden en wat er te zien is. Wel is waar zijn sommige mededelingen door later onderzoek achterhaald, maar er blijft toch nog veel waardevols over.

In de 19e eeuw werd de historische plaatsbeschrijving voortgezet, ten dele in de vorm van woordenboeken, ten dele in de vorm van reisbeschrijvingen. Nog in de 18e eeuw verscheen het "Vaderlandsche Woordenboek" van Jacobus Kok, waarin zowel planten als personen werden beschreven. Over Wilp, Voorst en Twello schreef Jacobus Kok het volgende in 1794:

"Wilp een dorp in het landdrostenambt van Veluwe, aan den IJsseldijk, niet meer dan een halfuur gaans van de Overijsselse stad Deventer gelegen. In de bouwstof van de toren van de kerk, als zijnde meest van Duifsteen, vertoont deze de kenmerken van hogen ouderdom. Doch of reeds zo vroeg als kort na het midden der achtste eeuw het Christelijk geloof door den bekenden Lebuïnus hier gepredikt zij, durven wij voor nog tegenspreken.

Hoe klein ook, wordt egter nog heden de Hervormde Gemeente door haar eigen leraar bediend, die lis is van de klassis van Overveluwe. Niet lang geleden nog stond bij het dorp Wilp een slot of kasteel dat dezelfde naam voerde. Het pronkte met twee ronde, één geweldig zwaaren vierkanten toren en twee ruime voorhoven, het was voorts gesterkt met poorten en driedubbele grachten en droeg alle merktekens van een hooge ouderdom. Omtrent het jaar 1740 of wat vroeger alzo het zeer bouwvallig was, heeft de toenmalige eigenaar, de baron van Broekhuisen, het oudadelijke gesticht doen slopen".

Dit oude kasteel, dat omstreeks 1740 afgebroken werd was het oude stamslot van de heren van Wilp. Deze heren namen in de 15e eeuw een belangrijke plaats in onder de Gelderse adel. Evert van Wilp trad hier handelend op als vertegenwoordiger van de ridderschap van het kwartier van Veluwe in vergaderingen over zaken van het kwartier en het hertogdom. De dochter van Evert van Wilp trouwde met Sander Schimmelpenninck, een naam die in de historie van Voorst en omgeving niet onbekend is.

Over Twello zegt Kok: "Een klein Geldersch dorpje in het landdrostampt van Veluwe. Het was reeds in de dertiende eeuw, doch onder de naam van 't Veenloo bekend. De hervormde gemeente die uit weinig lidmaten bestond, heeft nogtans haar eigen leraar".

Over Voorst: "Een Geldersch dorpje in het landdrostampt van Veluwe, ongeveer een half uur gaans ten westen van de stad Zutphen. Het is een fraai en welvarend dorp, in een aangenaam oord gelegen. De Hervormde Gemeente wordt er door haar eigen leraar bediend. Men vindt er in de omtrek papiermolens.

In 1839 verscheen het aardrijkskundig woordenboek van A.J. van der Aa, waarin ook tal van steden en dorpen van Gelderland uitvoerig beschreven werden, ook hun historie. Dit werk is nog steeds een bijzonder nuttig naslagwerk, waarin de belangstellenden in lokale geschiedenis veel gegevens kunnen vinden. Datzelfde geldt voor de vele 19e eeuwse reisbeschrijvingen van Terwen en van de fransman Henri Havard.

In de 19e eeuw werd de geschiedschrijving voortgezet, allereerst door Isaïc Anne Nijhoff, zonder twijfel de belangrijkste Gelderse historicus uit de 19e eeuw. Hij werd in 1795 te Arnhem geboren en begon zijn loopbaan als boekhandelaar uitgever in het huis de "Crabbe" in de Bakkerstraat te Arnhem.

In 1817 werd hij provinciaal archivaris van Gelderland. Dat wil zeggen, dat hij de archivalia in beheer kreeg, die zich tegenwoordig in het Rijksarchief te Arnhem bevinden. Rijksarchieven waren er in die tijd van Nijhoff nog niet. Nijhoff omtplooidde een groot aantal activiteiten, de meeste daarvan lagen op het terrein van de Gelderse geschiedenissen. Hij ordende het archief, zodat het toegankelijk werd voor hen, die de aldaar aanwezige akten wilden gebruiken voor historisch onderzoek. Ook zorgde Nijhoff ervoor, dat zij die iets mede te delen hadden over hun historisch onderzoek, daarvoor gelegenheid kregen. In 1835 werd de "Geldersche Almanak" opgericht, waarvan 73 delen verschenen zijn. In 1904 hield de "Almanak" helaas op te bestaan. In de verschenen 73 delen vindt degene die belang stelt in lokale en regionale geschiedenis veel van zijn gading.

Nijhoff was ook een van degenen, die er de aandacht op vestigde, dat de Nederlandse geschiedenis niet alleen de geschiedenis van Holland was, maar ook van Gelderland en de andere provincies. Hij wees erop, dat de schoolkinderen de Hollandse graven uit het hoofd konden opnoemen, maar nog nooit gehoord hadden van de Gelderse hertogen.

Nijhoffs hoofdwerk waren de "Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland". Onder deze titel verschenen 6 delen, die een uitvoerige beschrijving van de Gelderse historie van 1288 - 1543 bevatten. Dit werk verscheen in de jaren van 1830 - 1875 en is dus al meer dan 100 jaren oud. Niettemin is het geenszins verouderd, al is het op verschillende punten verbeterd en aangevuld door latere schrijvers. Nog altijd zijn Nijhoffs gedenkwaardigheden onmiskenbaar, vooral omdat hij het niet gelaten heeft bij het schrijven van het geschiedverhaal, maar daaraan heeft toegevoegd de teksten van de oorkonden en akten waarop zijn verhaal berustte. Ook liet Nijhoff aan zijn verhaal een beschrijving van land en bewoners omstreeks 1300 voorafgaan.

Er is tenslotte nog een andere activiteit van Nijhoff te vermelden, die vooral van belang is voor de beoefening van de lokale en regionale geschiedenis. Dit is namelijk zijn belangstelling, actieve belangstelling voor de historische plaatsbeschrijving, die zoals we zagen, in de 17e en 18e eeuw ook reeds beoefend was. Ook Nijhoff heeft zich ingespannen om het verband tussen geschiedenissen en toestanden enerzijds en het land, de omgeving anderzijds duidelijk te maken. Dat blijkt uit een geschrift, dat Nijhoff in 1824 liet verschijnen, namelijk "Wandelingen in de omstreken van Arnhem". Dit boekje laat duidelijk zien hoe Nijhoff de beschrijving van de historische gebeurtenissen samenvoegt met de beschrijving van de omgeving. In zijn "Wandelingen in de omstreken van Arnhem" verhaalt hij tal van historische bijzonderheden die aan de dorpen, kastelen en buitenhuizen zijn verbonden, zodat men al wandelende door de streek er tevens

kennismaakt met de geschiedenis ervan.

In de tweede helft van de 19e eeuw zijn ook nog andere historici in Gelderland werkzaam geweest. In de eerste plaats L.W.J.A. Sloet van de Beele, die in de jaren 1872 - 1876 "het oorkondenboek van Gelre en Zutphen" publiceerde. Het bevatte de oorkonden van de graven van Gelre en andere vorsten en heren met betrekking tot de historie van Gelderland vanaf het begin tot 1288.

Dit oorkondenboek is een zeer belangrijk werk en onmisbaar voor de bestudering van de Gelderse historie in de middeleeuwen. Het is weliswaar niet opgesteld overeenkomstig de moderne opvattingen omtrent publikaties van oorkonden, maar niettemin zeer bruikbaar. Er worden in die jaren pogingen ondernomen een nieuw oorkondenboek van Gelre te vervaardigen, maar hiervan is nog bijna niets gereed gekomen. Van dezelfde Sloet is ook een verhandeling over de hof te Voorst, waarin de historie van de oudste in Voorst gelegen hof van het klooster Prüm, in de Eifel, behandeld wordt. Er is nog een tweede Sloet geweest, n.l. J.J.S. Sloet, die tesamen met J.S. v. Veen in de jaren 1898 - 1924 een vijfde delig werk publiceerde, namelijk het "Register op de leenakteboeken van het vorstendom Gelre en graafschap Zutphen".

Het is verdeeld in de vier kwartieren van Gelre: Veluwe, Betuwe, Zutphenskwartier en Overkwartier. Het levert een opsomming van onroerende goederen en rechten, die door de graven en hertogen van Gelre en door de rechtsopvolgers van de oversten, namelijk de staten van Gelderland, in leen zijn uitgegeven, dat wil zeggen in levenslang gebruik zijn gegeven.

Dit register is dus - om maar eenvoudig uit te drukken - een lijst waarin men talloze gegevens over het grondbezit in deze streken en over de personen, die dit grondbezit in die tijd hadden, aantreft tot aan 1795. Een boek dus, dat voor de lokale geschiedenis zeer nuttig is. Men vindt er b.v. vele namen van boerderijen en van landerijen aan, met vermelding van de opeenvolgende bezitters.

Een belangrijk jaar voor de beoefenaars van de Gelderse geschiedenis, was het jaar 1898. Toen werd de vereniging "Gelre" opgericht. Deze vereniging begon in dat jaar haar publikaties. Elk jaar verscheen een deel "Bijdragen en mededelingen", waarin berichten over historisch onderzoek zijn opgenomen. De vereniging "Gelre" begon in 1910 ook met het publiceren van een bibliografie voor Gelderland. Met behulp van deze bibliografie, waarvan P. Gouda Quint de eerste bewerker was, kan men gemakkelijk vinden wat er over de geschiedenis van Gelderland in de loop der jaren is geschreven.

De literatuur over de Gelderse steden vindt men bijeen in de bibliografie van de Stedengeschiedenis van Nederland, in een afzonderlijke afdeling over Gelderland (1978).
